

ONGELIJKHEID IN EN NA DE FINANCIËLE CRISIS

W. Salverda*

Samenvatting

Na het uitbreken van de crisis is het aantal in Nederland werkzame personen met 3 procent gedaald. Het aantal voltijdbanen nam veel sterker af (met 9 procent). Anders dan na de diepe recessie in de eerste helft van de jaren tachtig is de werkgelegenheid van oudere werknemers (50-plus) verbeterd. Ook het aantal door hen bezette voltijdbanen nam toe. Anderzijds is in de periode 2008-2014 het aantal voltijdbanen van jongeren uit minderheidsgroepen gehalveerd. De loonverdeling is tijdens de crisis waarschijnlijk ongelijker geworden, behalve aan de absolute top (salarissen > 1 miljoen euro). De gestandaardiseerde koopkracht van huishoudens ligt in 2013 gemiddeld 4 procent lager dan in 2008. Het grootste koopkrachtverlies (10 procent) doet zich voor in de laagste 10-procentgroep. Hierachter gaat een forse daling schuil van de marktinkomens, vooral in het midden van de verdeling, waar zij oploopt tot bijna een kwart. Veel van dit verlies aan marktinkomen, maar niet het gehele verlies, wordt goedge maakt door de herverdeling die plaatsvindt via belastingen en uitkeringen. Het totale door het CBS gemeten vermogen is tussen 1 januari 2008 en 1 januari 2012 met 150 miljard euro gedaald. Vermogensbezit in de vorm van opgebouwde pensioenaanspraken zit daar niet bij. Dit is van belang, omdat het pensioenvermogen even groot is als het wel in de vermogensstatistiek opgenomen (netto)vermogen. In de eerste vier jaar na de crisis groeide het vermogen van de pensioenfondsen met 140 miljard euro. De verdeling van de nettovermogens is in de crisistijd ongelijker geworden. Het belastingstelsel biedt aanknopingspunten om de verdeling van inkomens en vermogens te beïnvloeden.

Trefwoorden: economische crisis, inkomensverdeling, vermogensverdeling

1 Inleiding

De economische crisis woedt nu bijna zeven jaar lang. De crisisverschijnselen kunnen niemand ontgaan. Zij manifesteren zich in verschillende gedaanten. De groei in de eurozone stagneert, deflatie ligt op de loer. Een nieuwe eurocrisis is niet ondenkbaar, wanneer de zuidelijke lidstaten Europese begrotingsafspraken niet nakomen en financiële markten hierdoor het vertrouwen in de toekomst van de muntunie verliezen. De vooruitzichten voor de wereldhandel zijn flets en de ongewogen *leverage ratio* van met name banken in Europa is griezelig dun. Het zeer ruime monetaire beleid heeft tot nu toe vooral geleid tot prijsinflatie op de vermogensmarkten en bitter weinig bijgedragen aan herstel van de reële economie. Het pleidooi van een groeiend aantal economen om dat herstel in gang te zetten door bestedingsverruimend begrotingsbeleid stuit in het eurogebied vooralsnog op een onverbiddelijk *Nein*. De ernst en de duur van de economische crisis roepen veel vragen op. Met de publicatie van Thomas Piketty's *Capital in the Twenty-first Century* als aanjager maakt één vraag recent in het bijzonder opgang: welke gevolgen heeft de crisis voor de inkomens- en vermogensongelijkheid?

Deze bijdrage is bedoeld een antwoord op die vraag te vinden – een antwoord dat slechts voorlopig kan zijn, zolang de crisis voortduurt en het politieke en maatschappelijke debat hoe om te gaan met de gevolgen van de crisis amper is begonnen. De beschouwing blijft hier beperkt tot enkele meetbare gevolgen van de crisis voor de personele inkomens- en vermogensverdeling. Hoogst relevante aanpalende vragen komen niet aan bod. Een van die

kwesties betreft het bestaan van een mogelijk omgekeerd verband: heeft de in veel landen toenemende inkomensongelijkheid wellicht juist bijgedragen aan het ontstaan van de crisis?

De crisis laat zich op twee manieren voelen. Ten eerste heeft zij directe invloed op het functioneren van financiële markten, die onmisbaar zijn voor een goed functionerende economie. Het gaat dan om de prijsontwikkeling van vermogensbestanddelen – huizen, effecten – en veranderingen in de daaruit getrokken vermogensinkomsten. In Nederland is dat onder andere van groot belang, aangezien de aanvullende pensioenen kapitaalgedekt zijn. Ten tweede heeft de financiële crisis gevolgen voor de reële economie: vraag naar en aanbod van arbeid, het niveau van de investeringen van ondernemingen en het peil van de gezinsbestedingen. Hiermee verband houdende gedragsaanpassingen werken weer door op de stand van de overheidsfinanciën, via dalende belastingopbrengsten en de stijging van het aantal uitkeringsontvangers. Gegeven de in Europa gemaakte begrotingsafspraken, nopen budgettaire tegenvallers nationale overheden vervolgens tot aanvullend beleid in de vorm van lastenverzwaringen en bezuinigingsmaatregelen. Al de in deze alinea genoemde factoren beïnvloeden op hun beurt de personele verdeling van inkomens en vermogens.

Onmiskenbaar staan analyses van (veranderingen in) de ongelijkheid van de inkomens- en vermogensverdeling daarbij voor belangrijke uitdagingen. Hoewel inkomsten uit arbeid verreweg de belangrijkste determinant van de inkomensverdeling vormen, is de relatie tussen beide verdelingen analytisch een zwart gat. Deze onbevredigende situatie is gekarakteriseerd als een ‘*tale of two literatures*’.¹ Onderzoekers van de ongelijkheid van de loonverdeling en hun vakgenoten die onderzoek doen naar de inkomensverdeling gaan de werkelijkheid te lijf met eigen favoriete ongelijkheidsmaatstaven en negeren goeddeels de literatuur uit het ‘andere kamp’. Dat is in zoverre begrijpelijk, dat analisten op beide terreinen allang blij zijn de broodnodige gegevens op het eigen onderzoeksgebied boven tafel te krijgen. Afgezien daarvan, verdwalen ongelijkheidsonderzoekers al rap in een oerwoud van duivelse details, die gemakkelijk aanleiding geven tot verwarring, op de voet gevolgd door de bekende verzuchting over de bomen en het bos. Kleine verschillen in de gebruikte waarnemingen en/of subtiele definitieverschillen kunnen grote gevolgen hebben voor de gerapporteerde resultaten. Gevolgen, die met name bij het gebruik van brede ongelijkheidsmaatstaven gemakkelijk over het hoofd worden gezien.

Daarom werk ik liever met meer details dan met één samenvattende maat, zoals de Gini-coëfficiënt.² Daarbij zoek ik uitdrukkelijk ook de randen van de verdeling op. Deze zoektocht naar samenhang in de data versmalt automatisch de analytische kloof tussen de literatuur over de ongelijkheid van de loonverdeling en die van de personele inkomensverdeling. Die samenhang spreekt eigenlijk vanzelf, aangezien het in beide gevallen uiteindelijk steeds om (een groot deel van) dezelfde populatie gaat.

Bij wijze van achtergrond beschrijft onderdeel 2 eerst enkele ontwikkelingen op de arbeidsmarkt en in de economie *at large*. De huidige ontwikkelingen worden kort afgezet tegen die tijdens de vorige diepe recessie, in de eerste helft van de jaren tachtig. Zo’n vergelijking in de tijd kan helpen om de huidige situatie beter in te schatten. Zij kan bovendien enig licht werpen op te verwachten ontwikkelingen in de nabije toekomst. Onderdeel 3 traceert het beloop van de werkgelegenheid en de arbeidsverdiensten in de periode 2008-2012. Dit wordt in onderdeel 4 gekoppeld aan de inkomensontwikkeling van huishoudens, in relatie tot hun arbeidsmarktpositie. Vervolgens bespreekt onderdeel 5 de verdeling van de vermogens, opnieuw in relatie tot arbeidsmarktposities. De

¹ Salverda en Checchi (2014).

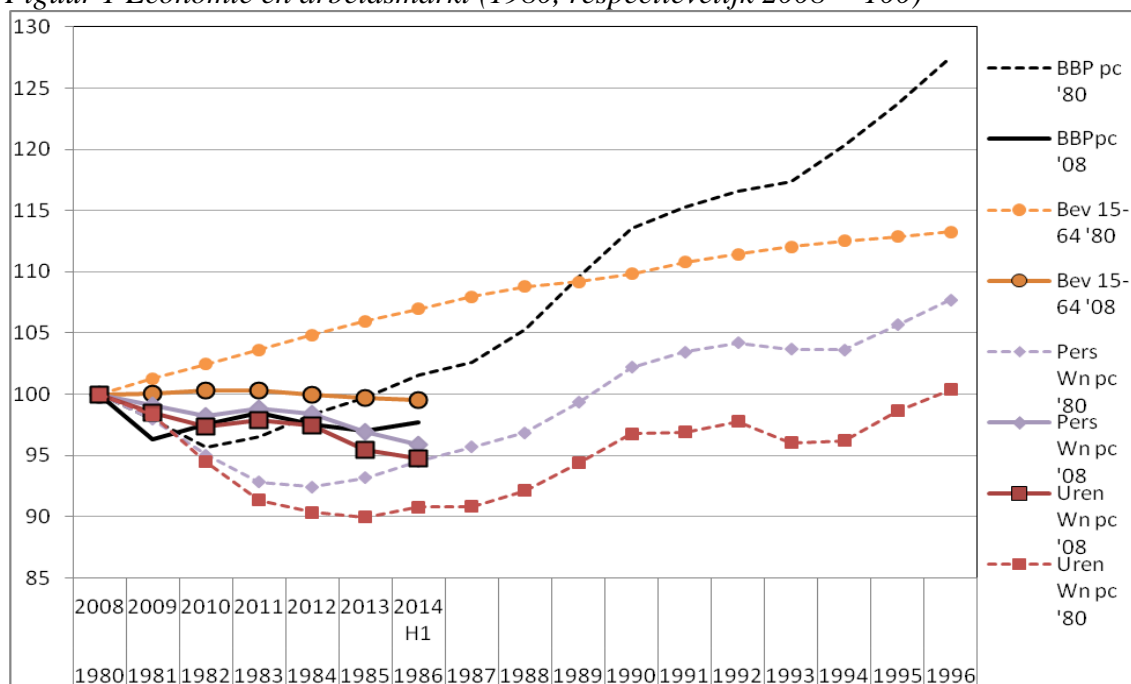
² Tinbergen en Pen (1976) zeggen ‘iets te hebben’ tegen de Gini-coëfficiënt. Zij menen dat deze ‘log’ reageert op veranderingen in de verdeling. Bovendien vinden deze auteurs de inkomensverdeling te complex om haar in één cijfer te vangen. Hun voorkeur gaat uit naar verhoudingen tussen 10-procentgroepen en het aandeel van de topgroepen – ongelijkheidsmaatstaven die ook in deze bijdrage centraal staan.

vermogensverdeling staat uiteraard niet los van de inkomensverdeling, maar dat onderwerp wordt in dit artikel slechts aangestipt. Onderdeel 6 sluit af met een discussie, die zich richt op implicaties voor de belastingheffing.

2 De crisis – toen en nu

Figuur 1 vat enkele relevante ontwikkelingen tijdens de huidige crisis ('nu') samen. De figuur vergelijkt deze met ontwikkelingen tijdens de diepe recessie uit de eerste helft van de jaren tachtig ('toen'). De vergelijking wordt gemaakt per hoofd van de beroepsrelevante bevolking (mensen met een leeftijd van 15 tot en met 64 jaar). De beroepsrelevante bevolking groeide sterk in de jaren tachtig, haar omvang is nu vrijwel stabiel.³ De lijnen in figuur 1 leiden tot verschillende conclusies.

Figuur 1 Economie en arbeidsmarkt (1980, respectievelijk 2008 = 100)^a

a. Werkgelegenheidsontwikkeling betreft werknemers (Wn).

Bronnen: Berekend uit CBS/Statline, Arbeidsrekeningen en Nationale rekeningen

Ten eerste steekt de situatie nu – tot en met de eerste helft van 2014 – ronduit ongunstig af tegen de situatie toen, wat betreft de duur van de crisis. Het bruto binnenlands product (bbp) per capita daalde toen aanvankelijk sterk. Vanaf het derde jaar na het begin van de diepe recessie had de economie de opgaande lijn echter weer te pakken. In de huidige situatie is het herstel na bijna zeven jaar nog altijd onzeker. De achterstand ten opzichte van de vorige recessie bedraagt al 4 procent bbp (op het overeenkomstige moment).

De arbeidsmarktreactie was toen aanzienlijk heftiger dan deze keer. De personele werkgelegenheidsgraad van werknemers daalde met 7,5 procent tot een dieptepunt in 1984. Pas na bijna zeven jaar is het huidige werkgelegenheidsverlies vrijwel vergelijkbaar met dat van toen. Destijds was de trend na zes jaar echter – anders dan nu – duidelijk positief.

Uitgedrukt in gewerkte uren, de fte-werkgelegenheidsgraad, was de daling van de werkgelegenheid toen groter (10 procent) dan nu; zij duurde voort tot 1985. Halverwege 2014 is de fte-werkgelegenheid nog niet met 10 procent afgenomen, maar haar neergaande lijn kan

³ Zonder deze correctie, zoals in Bhageloe-Datadin (2013), worden ernst en duur van de recessie in de jaren tachtig ernstig onderschat.

gemakkelijk onder die van de jaren tachtig duiken. Merk op dat de reële loonsom per capita zich grotendeels parallel aan deze fte-werkgelegenheidsgraad ontwikkelt.

Figuur 1 toont indexcijfers. In absolute aantallen is de huidige krimp van de werkgelegenheid groter dan toen. Het lijnverloop in figuur 1 voor de periode na 1985 stemt somber over de perspectieven voor de periode na 2014. Pas na zestien jaar, in 1996, bereikte de fte-werkgelegenheidsgraad weer het oude niveau. Het bbp was in dat jaar al met meer dan een kwart toegenomen. Doordat toen de gemiddelde werktijd daalde, bereikte de personele werkgelegenheidsgraad al na acht jaar weer het oude niveau, bij een bbp-groei van cumulatief 13 procent. Daarbij dient te worden bedacht dat de oplevende wereldeconomie indertijd ons land de helpende hand bood, terwijl nu het gevaar dreigt van langdurige stagnatie in Europa, zo niet wereldwijd.⁴

Ook wordt het huidige beeld voor werknemers negatief beïnvloed door de groei van het aantal zelfstandigen (zie hierna), terwijl de omvang van beide groepen economisch actieven in de jaren tachtig meer gelijk opging. Tot slot vertoont de consumptie van huishoudens nu nog altijd een dalende trend en schommelen de bedrijfsinvesteringen ruimschoots onder het niveau van 2008.

3 Verdeling van individuele arbeid en lonen

De meest directe *impact* van de crisis is te vinden op de arbeidsmarkt, waar werkgelegenheid en gewerkte uren onder druk staan. Alleen al, doordat loon verreweg de belangrijkste bron van inkomen is (95 procent van alle marktinkomen van huishoudens; 72 procent van hun geaggregeerde bruto inkomen),⁵ vormen veranderingen op de arbeidsmarkt een essentieel transmissiemechanisme van de crisis naar de verdeling van inkomen en vermogen. Het looninkomen is identiek aan het aantal gewerkte uren, vermenigvuldigd met het uurloon. Het aantal uren dat een persoon werkt, vertoont tegenwoordig een enorme variatie, dit in tegenstelling tot vroeger, toen voltijdbanen in een vast jaarpatroon de breed gedeelde norm waren. De urenverdeling over personen is daarom nu van evenveel belang als de uurloonverdeling. Die uurloonverdeling vormt, ten onrechte, vaak nog het exclusieve doelwit van de literatuur over loonongelijkheid, die impliciet focust op voltijdwerknemers.

De hier gebruikte gegevens over werk en gewerkte uren zijn *up to date*. Zij bevatten bovendien details over sociale groepen, die bij andere gegevensbronnen ontbreken. Aan de beloningskant is dit spoor helaas veel minder goed te volgen. Tabel 1 toont over de bijna zeven jaar die inmiddels zijn verstreken een daling van de personele werkgelegenheid met 3 procent. Deze krimp oogt op het eerste gezicht verrassend bescheiden, gegeven de sterke reactie van de economie in 2008 en 2009. Vooral onder jongeren is de arbeidsparticipatie gedaald (met 7,6 procent).

Gegevens op dit geaggregeerde niveau verbergen sterk uiteenlopende onderliggende ontwikkelingen. Bezie om te beginnen de aard van de werkgelegenheid. De full-time equivalente werkgelegenheid (FTE) daalt tot nu toe met naar schatting 5 procent, meer dus dan de personele werkgelegenheid. Dit weerspiegelt een versnelde verschuiving van voltijd- naar deeltijdbanen, die zich over de hele linie voordoet. In de beschouwde periode krimpt de voltijdcategorie met bijna 9 procent, terwijl de deeltijdcategorie met 4 procent groeit. Part-time werk kent gemiddeld een lager uurloon.

⁴ Het Internationaal Monetair Fonds schat de groei in de eurozone nu tot 6 procent lager dan enkele jaren geleden. Bron: *Financial Times*, 10 oktober 2014.

⁵ Cijfers voor 2013.

Tabel 1 Werkgelegenheidsontwikkeling, 2008-Q2 tot 2014-Q2
(procentuele verandering per categorie, werkzaam \geq 1 uur/week, 15-64 jaar)

	Aantallen		Aantallen per hoofd van de relevante bevolking				
	Bevolking	Werkzaam	Alle werkenden	Voltijd	Deeltijd	FTE ^a	Arbeids-participatie ^b
Allen	0,0	-3,1	-3,0	-8,8	4,0	-4,9	-0,3
Mannen	-0,3	-5,3	-5,0	-9,8	13,0	-7,5	-1,2
Vrouwen	0,2	-0,4	-0,6	-4,6	0,7	-0,2	0,8
NW minderheden	13,3	2,8	-9,2	-21,7	8,6	-14,6	
Overig	-1,7	-3,7	-2,0	-6,9	3,9	-3,4	
<i>Leeftijd</i>							
15-24	3,5	-6,3	-9,5	-34,0	1,5	-22,1	-7,6
NW minderheden	12,0	-0,7	-11,3	-47,7	2,4	-29,5	
Overig	2,0	-7,0	-8,8	-32,0	1,8	-13,0	
25-50	-4,6	-9,7	-5,3	-10,4	2,7	-4,6	-2,2
Mannen	-4,8	-11,8	-7,3	-11,8	29,5	-4,8	-3,0
Vrouwen	-4,3	-7,1	-2,9	-4,6	-2,2	-4,3	0,1
50-64	5,9	15,6	9,2	9,4	9,0	11,2	11,6
Mannen	5,4	10,7	5,0	6,2	0,6	6,2	9,4
Vrouwen	6,2	22,5	15,4	29,0	12,0	22,4	14,8
<i>Opleidingsniveau</i>							
Laag	-12,0	-19,1	-8,1	-17,8	0,6	-13,0	-3,3
Middelbaar	1,4	-3,3	-4,6	-11,6	3,6	-7,3	-0,7
Hoog	10,7	10,3	-0,4	-4,8	6,7	-1,8	1,1
<i>Positie</i>							
Werknemers	0,0	-5,1	-5,0	-11,7	2,2	-6,7	
Zelfstandigen	0,0	11,0	11,0	5,4	27,6	9,8	

a. Geschat met de gemiddelde werkweek, of de verdeling naar arbeidsduur met klassemiddens.
b. Inclusief werklozen.

Bronnen: berekend uit CBS/Statline, Arbeidsrekeningen; en Eurostat, Labour Force Survey

Verder is van belang dat de omvang van de beroepsrelevante bevolking als geheel wel stabiel is, maar dat afzonderlijke groepen daarbinnen dat niet *per se* zijn. Mede als gevolg daarvan zijn de verschillen tussen sociale groepen aanzienlijk toegenomen. Bij mannen dalen de totalen, maar groeit de (geringe) deeltijdwerkgelegenheid snel. Vrouwen verliezen eveneens voltijdwerk, wat niet geheel wordt gecompenseerd door de minder sterke groei van hun (grote) deeltijdwerkgelegenheid.

Wat betreft leeftijd is een sterke scheidslijn zichtbaar bij 50 jaar. Boven die leeftijd groeit de werkgelegenheidsgraad sterk (met 9 procent) en in alle opzichten, inclusief de voltijdbanen. Hier is het effect van de vergrijzing van de beroepsbevolking duidelijk zichtbaar. Dit is het tegendeel van de ontwikkeling tijdens de jaren tachtig, toen met name de werkgelegenheid van ouderen drastisch afnam, als gevolg van massa-ontslagen in de industrie en de bouwnijverheid. Nu hebben jongeren al meer dan een derde deel van hun voltijdwerkgelegenheidsgraad verloren zien gaan, en de werknemers van middelbare leeftijd meer dan een tiende deel.

Minderheden van niet-westerse origine zien hun totale werkgelegenheid in absolute zin wel iets groeien (2,8 procent), maar dat is verregaand onvoldoende om de groei van deze groep bij te benen; hun werkgelegenheidsgraad daalt navenant (met 9 procent). Jongeren uit minderheidsgroepen verliezen bijna de helft van hun voltijdbanen, een ontzagwekkend percentage dat veel te weinig aandacht krijgt in het arbeidsmarktbeleid. Ook op elk van de drie opleidingsniveaus – laag (18 procent), middelbaar (12 procent), en hoog (5 procent) –

daalt de voltijdwerkgelegenheidsgraad. Laag- en middelbaar opgeleiden trekken zich eveneens terug van de arbeidsmarkt, blijktens hun afgenomen arbeidsparticipatie.

Tot slot is de negatieve werkgelegenheidsontwikkeling geconcentreerd onder werknemers, terwijl het aantal zelfstandigen in alle opzichten een forse groei vertoont. Dat patroon geldt voor alle leeftijdsgroepen, behalve de groep 55+. Bij deze groep ouderen groeit de werkgelegenheidsgraad van werknemers sinds 2008 sterker (23 procent) dan die van zelfstandigen (15 procent).

Wat betreft mogelijke inkomensgevolgen, geeft de full-time equivalente werkgelegenheid als *heat chart* belangrijke aanwijzingen voor groepsgebonden verlies of winst. Ze levert een minimumindicatie, ervan uitgaande dat de loonontwikkeling voor alle onderscheiden categorieën dezelfde is. In werkelijkheid zijn de verschuivingen sterker, mochten in omvang groeiende groepen een gunstiger loonontwikkeling kennen dan in omvang krimpende groepen. Figuur 2 wijst in die richting.⁶ Onderin het loongebouw treden dermate grote verschuivingen op, dat ze moeilijk nog als een jaar-op-jaar loonontwikkeling kunnen worden uitgelegd, mede gezien de geringe stijging van de cao-lonen in de afgelopen jaren. Opvallend is dat tegelijkertijd globale ongelijkheidsmaatstaven van de loonverdeling – zoals de veelgebruikte verhouding tussen de grenzen van de negende, de vijfde en de eerste 10-procentgroep ('decil'), dus D9:D1 en D5:D1 – tussen 2008 en 2012 volkomen stabiel zijn gebleven.

Dat kan echter goed samengaan met belangrijke veranderingen in de compositie van het werknemersbestand; bijvoorbeeld wanneer de verdeling in haar geheel omhoog schuift, doordat de laagste lonen goeddeels wegvallen. Van de topklasse in deze verdeling heeft het CBS de grens (€ 45/uur) al sinds 2006 niet meer aangepast. Deze klasse omvat hierdoor een alsmaar groeiende populatie, die inmiddels 275.000 personen, of 3,5 procent van alle loontrekkers telt. Dit belemmert het inzicht in de allerhoogste beloningen; het is op grond hiervan slecht te zeggen of ze zijn uitgelopen op de rest of niet.

In een eenmalig beschikbare verdeling van jaarlonen in 2010⁷ telt de topgroep die ten minste € 100.000 verdient 145.000 werknemers, waarvan er slechts drieduizend ten minste € 400.000 verdienen. Het gaat hier om een relatief erg kleine groep – 0,04 procent van alle werknemers – die slechts heel gericht is waar te nemen, en de ontwikkeling over de jaren heen is helaas onbekend. Uit het materiaal dat ten grondslag ligt aan de waarneming van de topinkomens,⁸ die gedefinieerd zijn op basis van de bruto-inkomens van 'fiscale eenheden' (individuele, en echt)paren die gezamenlijk belastingaangifte doen), kan worden afgeleid dat het aantal loontrekkenden in de top-1 procent van de verdeling tussen 2008 en 2012 licht is gestegen, van 134.000 naar 146.000 personen, en dat hun gemiddelde arbeidsinkomen licht is gedaald, van € 148.000 naar € 133.000. Deze groep omvat echter – behalve hoogbetaalde individuen – ook lagerbetaalden uit inkomenseenheden met twee verdieners. Voor een beeld van de ontwikkeling over de tijd gaan we daarom het beste af op de gegevens die *de Volkskrant* jaarlijks verzamelt over de bestuurdersbeloning van de honderd bestbetaalde

⁶ De CBS-publicatie met gegevens over de loonverdeling is uitermate gebrekkig. Voor zover beschikbaar wordt zij geplaagd door belangrijke reeksbreuken, die elke keer vooral de onderkant van de verdeling aanzienlijk vergroten. Verder bevat het databestand uitsluitend algemene aantallen zonder persoonlijk detail, is het verdeeld over klassen zonder vermelding van bijbehorende bedragen, en bevat het meestal data over uurlonen, en blijven jaarlonen buiten beschouwing. Hier wordt een simpele interpolatie in 1-euro brede klassen van uurlonen toegepast; deze is uitgesplitst in zes klassen van wekelijkse arbeidsduur, waaruit fte's worden geschat met behulp van klassemiddens en uitgaande van 40 uur voor de topklasse met een uurloon van € 35 uur of meer.

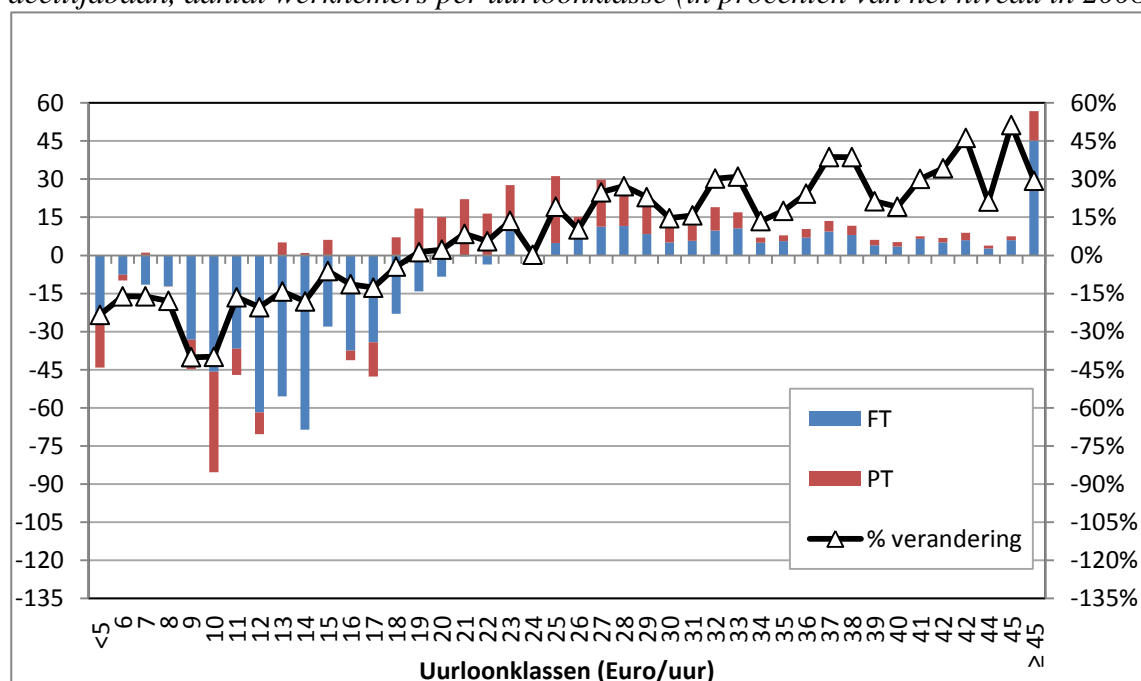
⁷ CBS, Banen van werknemers naar jaarloon inclusief bijzondere beloning naar bedrijfstak en loonklassen, 2011. (<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/cijfers/incidenteel/maatwerk/2013-3787t-cm.htm>).

⁸ Zie Salverda (2013).

beursgenoteerde bedrijven, en die door Paul de Beer (2014) op een rij zijn gezet. Het gemiddelde topsalaris bedraagt in 2012 € 1 miljoen. Figuur 3 zet deze topsalarissen af tegen zowel het gemiddelde loon van een voltijdwerknemer, als tegen het wettelijk minimumloon voor werknemers van 23 jaar en ouder. De top is structureel uitgelopen op beide vergelijkingsinkomens, zij het minder op het eerste dan op het tweede. Het wettelijk minimumloon staat in reële termen al jarenlang vrijwel stil.

De topsalarissen uit het *Volkscrant*-onderzoek stegen tussen 1989 en 2008, van 33× naar 68× het minimumloon en van 18× naar 28× het gemiddeld verdiende loon. Na 2008 is sprake van een duidelijke afname, tot 53× respectievelijk 21× het vergelijkingsinkomen.⁹ Kortom, de individuele loonverdeling als geheel is tijdens de crisis waarschijnlijk ongelijker geworden, behalve aan de hoogste top.

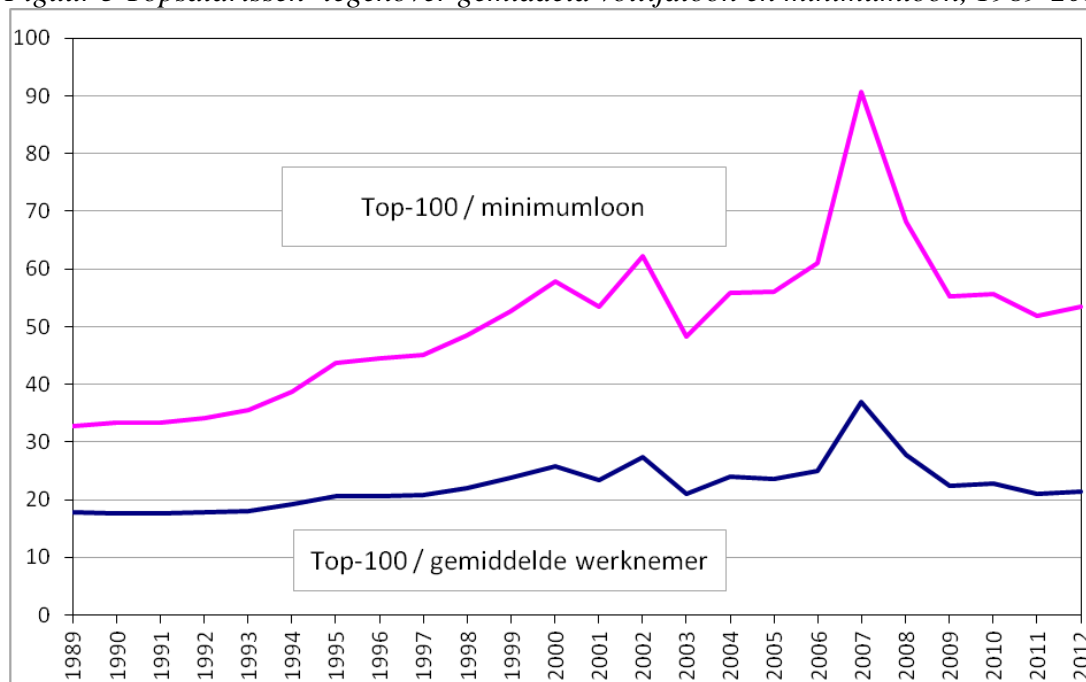
Figuur 2 FTE-loonverdeling, 2008- 2012; mutatie aantallen werknemers met voltijdbaan of deeltijdbaan, aantal werknemers per uurloonsklasse (in procenten van het niveau in 2008)

Bronnen: Eigen schatting op basis van loonstatistieken CBS: <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/arbeid-sociale-zekerheid/cijfers/incidenteel/maatwerk/2014-banen-naar-uurloonsklasse-mw.htm>

⁹ Deze beloningen kunnen componenten omvatten die niet voorkomen in de uurloonstatistiek, zoals *back service* premiebetalingen voor pensioenen. Bovendien zijn ze op jaarbasis genomen in plaats van op uurbasis, zoals in figuur 2.

Figuur 3 Topsalarissen^a tegenover gemiddeld voltijdloon en minimumloon, 1989-2012

a. Salarissen bestbetalende 100 bedrijven volgens jaarlijks onderzoek van *de Volkskrant*.
Bron: De Beer (2014, figuur 3.1); met dank aan de auteur voor zijn *update* tot en met 2012

4 Inkomensverdeling van huishoudens

De inkomensverdeling van individuen kan niet 1-op-1 worden geprojecteerd op die van huishoudens, en evenmin op die van fiscale eenheden, welke de inkomenseenheid vormen in de literatuur over topinkomens. Dat geldt in het bijzonder voor inkomen uit loonarbeid. Anders dan voorheen het geval was in een samenleving waar het kostwinnersmodel (gezinnen met één verdiener) domineerde, is de combinatie van twee (of meer) looninkomens binnen één huishouden tegenwoordig de gewoonste zaak van de wereld in vrijwel alle Europese landen.¹⁰ Slechts een minderheid van alle werknemers met een partner is nog eenverdiener.

De overgang van de individuele loonverdeling naar de verdeling van huishoudinkomens is onderbestudeerd, zoals al is opgemerkt bij de verwijzing in onderdeel 1 naar de *'tale of two literatures'*. Het verschil kan eenvoudig worden geïllustreerd door het feit dat in 2012 het gemiddelde individuele looninkomen € 32.200 bedroeg, tegenover € 71.800 als gemiddeld looninkomen van huishoudens waarvoor loon de belangrijkste bron van inkomen vormt. Anders dan misschien wordt gedacht, is de ongelijkheid binnen deze categorie van huishoudens kleiner, dan de ongelijkheid tussen de individuen die van deze huishoudens deel uitmaken. Uitsluitend wanneer de hoogte van de individuele lonen binnen huishoudens perfect gecorreleerd zou zijn, is de verdeling van lonen over huishoudens even ongelijk als die over de betrokken individuen. Let wel, die correlatie slaat niet op uurlonen, maar op de totale jaarlijkse verdiensten uit arbeid. De combinatie van voltijders en deeltijders binnen huishoudens beïnvloedt de correlatie dus negatief. Tegelijk brengt de combinatie van looninkomens de betrokken huishoudens natuurlijk wel hogerop in de verdeling van de *huishoudinkomens*, ten opzichte van de huishoudens waarin de combinatie van looninkomens ontbreekt. Dit 'combinatie-effect' doet zich vooral voor bij de algemene inkomensverdeling van huishoudens – het is het meest duidelijke voorbeeld van tektoniek van de

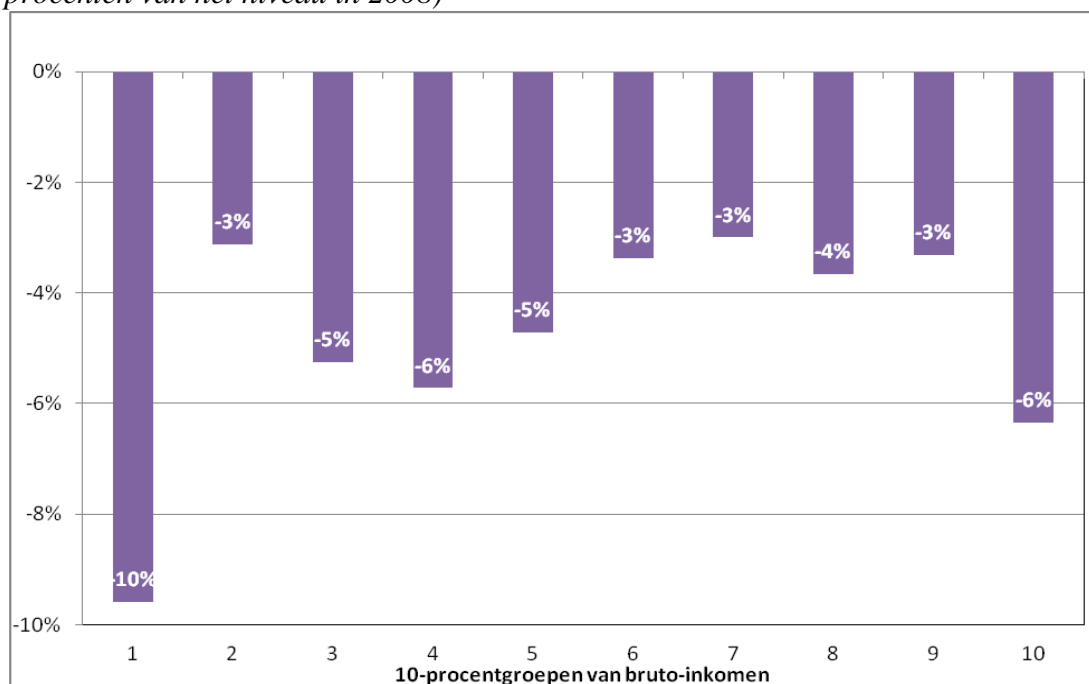
¹⁰ Salverda en Haas (2014).

inkomensverdeling:¹¹ met een stabiele aggregate inkomensongelijkheid¹² kunnen onder het oppervlak significante verschuivingen optreden, met belangrijke maatschappelijke gevolgen.

Tussen 2008 en 2013 groeit het looninkomen van huishoudens nominaal met ruim 19 miljard euro, het aantal huishoudens met enig looninkomen blijft stabiel, terwijl het aantal huishoudens met loon als voornaamste bron van inkomen daalt met 150.000.¹³ Van de loonsomgroei gaat 74 procent naar tweeverdieners – ver bóven hun aandeel in 2008 (55 procent) – en 7 procent naar eenverdieners – ver ónder hun aandeel (23 procent). Deze mutaties weerspiegelen vooral een verschuiving in de aantallen huishoudens in elk van de genoemde categorieën, en duiden in mindere mate op divergentie van hun gemiddelde looninkomens.

Uit de 10-procentgroepen ('decielen') van de bruto-inkomensverdeling komt een gecompliceerder beeld naar voren dan dat van simpele stabiliteit. Figuur 4 vergelijkt per 10-procentgroep de koopkracht van het gemiddelde gestandaardiseerde inkomen in 2013 met die in 2008. Dit gestandaardiseerde inkomen staat centraal bij beleidsmakers. Gemiddeld gaan huishoudens er in deze periode 4 procent op achteruit. De staven in figuur 4 tonen een koopkrachtdaling voor alle 10-procentgroepen. Zij ligt tussen gemiddeld 3 procent en 10 procent in de eerste 10-procentgroep.

Figuur 4 Mutatie van gestandaardiseerde inkomens, 2008-2013 (prijzen van 2013, in procenten van het niveau in 2008)

Bron: Berekend uit CBS/Statline, Samenstelling inkomen

¹¹ Salverda (2014b).

¹² CBS op grond van de Gini-coëfficiënt van de verdeling van gestandaardiseerde huishoudinkomens in de jaren 2008-12. (<http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/inkomen-bestedingen/publicaties/artikelen/archief/2013/2013-inkomensverschillen-2012-art.htm>). Zie Salverda (2014b) voor de beperkingen van deze observatie, en Salverda (2013b) voor tekortkomingen van het onderliggende cijfermateriaal.

¹³ Dit aantal wordt vertekend door een inconsistente CBS-definitie van zelfstandigenhuishoudens. Tegenover de daling met 150.000 staat een stijging van het aantal zelfstandigenhuishoudens met looninkomen met 50.000. Het ondernemingsinkomen hoeft in hun geval niet de belangrijkste inkomensbron te zijn; *de facto* is dat sinds 2010 hun arbeidsinkomen, dat het ondernemingsinkomen inmiddels met bijna een kwart overtreft.

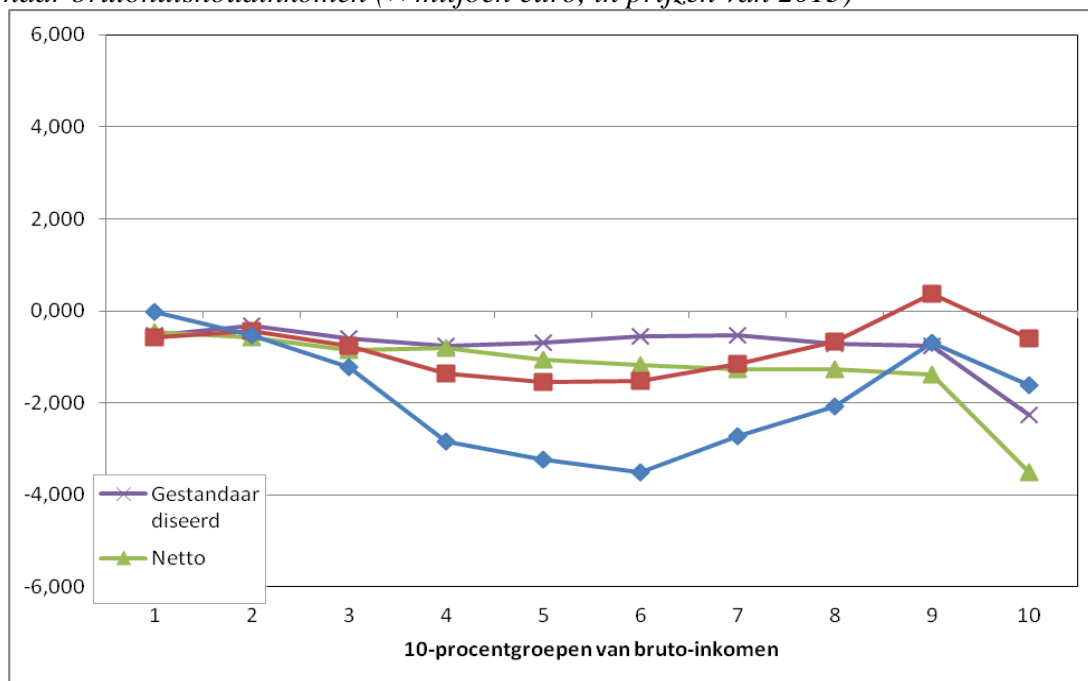
Figuur 5 voegt daar de ontwikkeling aan toe voor de vier meest gebruikelijke inkomensbegrippen. De lijn voor de gestandaardiseerde inkomens correspondeert met figuur 4. De huishoudens zijn steeds gerangschikt op basis van hun bruto-inkomen en daardoor per 10-procentgroep identiek voor alle inkomensbegrippen. Marktinkomens blijken sinds het uitbreken van de crisis weg te zakken in alle 10-procentgroepen, met uitzondering van de laagste. De achteruitgang is vrij dramatisch in en rond het midden van de verdeling: 2,7 miljard euro tot 3,5 miljard euro, of 17 procent tot 24 procent van het aanvankelijke niveau. Dit patroon zal de Gini-coëfficiënt minder gemakkelijk meten als een toename van de ongelijkheid. De daling van de marktinkomens wordt voor een belangrijk deel opgevangen door andere bestanddelen van de bruto-inkomens, te weten overdrachten (van de overheid). De laagste 10-procentgroep vormt de uitzondering, waar de overdrachten dalen.

Overdrachten voegen in de eerste plaats huishoudens zonder marktinkomen aan de verdeling toe. Denk bijvoorbeeld aan de groep van de gepensioneerden. Overdrachten kunnen ook de situatie van de huishoudens met een marktinkomen veranderen, zoals een werkloosheidsuitkering wanneer de werknemer een deel van het jaar zonder emplooi is. In het midden van de verdeling overbruggen overdrachten bijvoorbeeld een kwart van de kloof tussen marktinkomen en bruto-inkomen. Inkomstenbelasting en sociale premies – verantwoordelijk voor de stap van bruto naar netto – dempen de inkomensdaling nog wat verder rond het midden van de inkomensverdeling, maar niet in de bovenste drie 10-procentgroepen. In de achtste 10-procentgroep halveren ze juist de compensatie door overdrachten, daarboven versterken ze de daling. In de onderste 10-procentgroep is de invloed van belasting en sociale premies neutraal en maken ze de daling van het bruto-inkomen niet ongedaan. Ook standaardisering van de inkomens, om rekening te houden met de uiteenlopende samenstelling van huishoudens, maakt geen verschil voor de onderkant, maar heeft in alle andere negen 10-procentgroepen wel gevolgen voor het gerapporteerde inkomen. Dat opwaartse effect is het grootst in de tiende 10-procentgroep, doordat de huishoudens in deze groep de meeste leden tellen.

Uitkeringen, belastingen en premies hebben effecten die direct geldelijk meetbaar zijn. Dat geldt niet voor de invloed van standaardisering; die wordt door degene die standaardiseert aan de gegevens toegevoegd. Standaardisering heeft een eigenstandig effect, dat afhankelijk is van de huishoudvorming en van de manier waarop het effect van huishoudensomvang en -samenstelling wordt verdisconteerd.¹⁴ Haar invloed mag en kan ook beter niet worden toegerekend aan gevoerd overheidsbeleid.

¹⁴ CBS (2004), *Equivalentiefactoren 1995–2005*; OECD (2011), Project on Income Distribution and Poverty, *What are equivalence scales?* (<http://www.oecd.org/eco/growth/OECD-Note-EquivalenceScales.pdf>).

Figuur 5 Mutatie van inkomenssommen van 10-procentgroepen, huishoudens gerangschikt naar brutohuishoudinkomen (× miljoen euro, in prijzen van 2013)

NB: Het aantal huishoudens met een marktinkomen is kleiner dan het aantal huishoudens bij de andere drie inkomensbegrippen, waarbij de aantallen huishoudens identiek zijn.

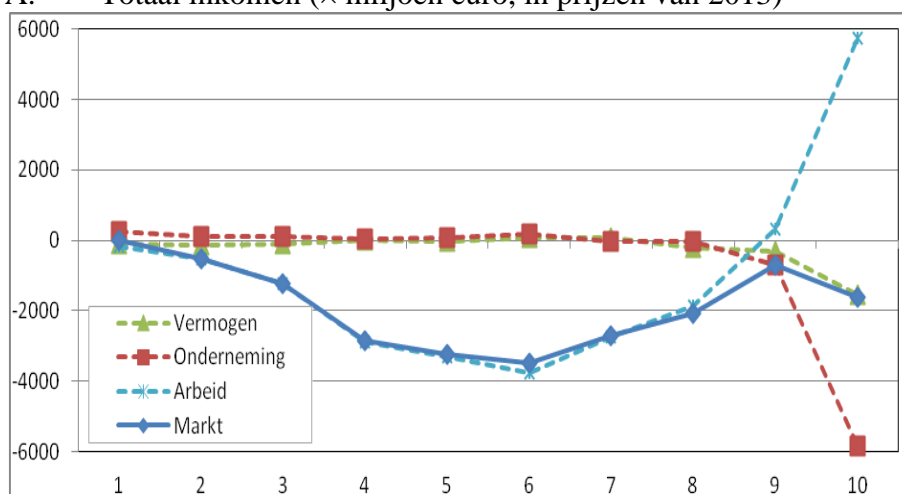
Bron: Berekend uit CBS/Statline, Samenstelling inkomen

Figuur 6 trekt eenzelfde vergelijking van de koopkrachtontwikkeling als figuur 5, maar nu voor de drie bronnen van marktinkomen: arbeid, onderneming en vermogen. Het doel is om te onderzoeken wat de achterliggende oorzaken zijn van de ontwikkeling van de marktinkomens in de crisisjaren. Daartoe vergelijkt figuur 6 achtereenvolgens het totale inkomen, het aantal huishoudens en hun gemiddelde inkomen in elke 10-procentgroep. De val van het marktinkomen in het midden van de verdeling wordt duidelijk gedreven door de arbeidsinkomens, in het bijzonder door de daling van het *aantal* huishoudens met arbeidsinkomen.

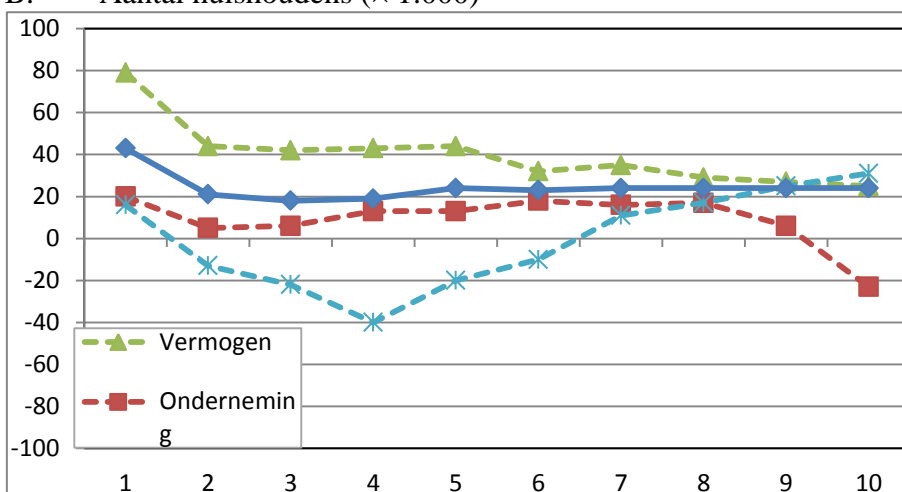
De bijdragen van vermogen en onderneming zijn verhoudingsgewijs gering. Hun omvang blijft in de periode 2008-2012 nagenoeg onveranderd tot en met de achtste 10-procentgroep, het aantal huishoudens stijgt (vermogen) of daalt (onderneming) iets. De sterkste fluctuaties treden op aan beide uiteinden van de verdeling. In de eerste 10-procentgroep worden de inkomens uit onderneming minder negatief, wat in figuur 6 als een stijging verschijnt. In de tiende 10-procentgroep dalen de inkomens uit onderneming met gemiddeld € 17.000 en daar neemt bovendien het aantal huishoudens met ondernemersinkomen aanzienlijk af. Aan de top stijgen de looninkomens daarentegen sterk, evenals het aantal huishoudens met een looninkomen. De relatief lichte daling van marktinkomens aan de top is dus de resultante van een divergerende ontwikkeling van winst en loon. De groei van het aantal zelfstandigen, opgemerkt in onderdeel 3, vindt plaats op de lagere niveaus van de inkomensverdeling. De groei van het aantal tweeverdienershuishoudens vertaalt zich in een stijging van de looninkomens aan de top. De vermindering van het aantal alleenverdieners zal hebben bijgedragen aan de daling in het midden.

Figuur 6 Mutatie van marktinkomens^a van 10-procentgroepen, huishoudens gerangschikt naar bruto huishoudinkomen, 2008-2013

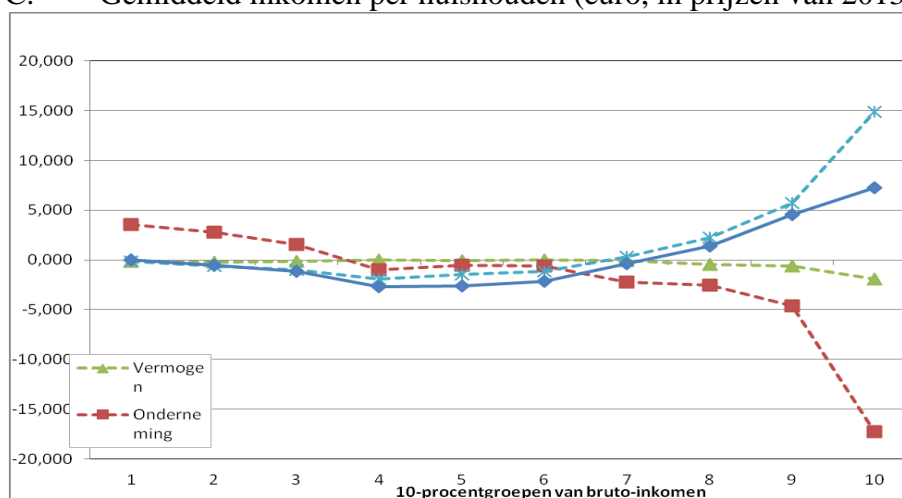
A. Totaal inkomen (× miljoen euro, in prijzen van 2013)

B. Aantal huishoudens (× 1.000)

C. Gemiddeld inkomen per huishouden (euro, in prijzen van 2013)

a. Binnen een huishouden kunnen meerdere van deze inkomensbronnen voorkomen.

Bron: Berekend uit CBS/Statline, Samenstelling inkomen

5 Vermogensverdeling van huishoudens

De financiële crisis heeft de vermogensverdeling sterk beïnvloed via de waarde van bezittingen en van schulden. De voorafgaande ‘financialisering’¹⁵ van de economie leidde tot een aanzienlijke opbouw van schulden. Dit vooral door de uitbreiding van het eigenwoningbezit, dat sterk is bevorderd door het overheidsbeleid (hypotheekrente-aftrek). De meest recente cijfers betreffen de vermogensposities op 1 januari 2012.¹⁶ Het totale netto private vermogen bedraagt dan 1.166 miljard euro. Dat is ruim 150 miljard euro of 12 procent lager dan op 1 januari 2008, rekening houdend met de reeksbreuk van 2011. Merk op, dat drie kwantitatief belangrijke componenten in de cijfers ontbreken.

Ten eerste omvatten ze niet het pensioenvermogen dat via kapitaaldekking bij fondsen en verzekeraars is ondergebracht. Dit vermogen was op 1 januari 2012 even groot als al het private vermogen: 1.128 miljard euro,¹⁷ een stijging van 140 miljard euro ten opzichte van de stand begin 2008. Het pensioenvermogen vormt evenwel een problematische categorie om op te nemen in het private vermogen en de verdeling daarvan.¹⁸ Pensioenrechten zijn immers van heel andere aard: ze zijn niet vrij opneembaar of vererfbaar, en ze zijn evenmin goed toe te rekenen aan individuen. Inleg en opbrengst zijn per individu onbekend,¹⁹ evenals de verdere ontwikkeling van de waarde van pensioenaanspraken.

Ten tweede wordt een belangrijke vorm van vermogen niet waargenomen, doordat ze buiten de heffing van de inkomstenbelasting valt.²⁰ Dat geldt met name voor de depots van spaarhypotheken. Het daarin opgespaarde bedrag is onlangs geschat op 80 miljard euro aan het eind van 2012, en groeit naar verwachting tot 135 miljard euro in 2018.²¹ Als dat cijfer lineair mag worden teruggeleid naar 1 januari 2008 (53 miljard euro) en 1 januari 2012 (83 miljard euro), dan compenseert deze post 30 miljard euro van de voortgaande schuldengroei. Over de periode 2008-2012 nam de schuld van gezinnen voor de financiering van hun eigen huis toe met 75 miljard euro. Afhankelijk van waar het spaardepot neerslaat in de vermogensverdeling, is het mogelijk dat een aanzienlijk deel van deze schuldengroei wordt gecompenseerd.²²

Ten derde kan vermogen, gemakkelijker dan inkomen, buiten het bereik van de Nederlandse fiscus worden gebracht in een ander land. De respons op de recente ‘inkeerregeling’ toont dat het gaat om (financiële) vermogens die gemiddeld thuishoren bij belastingbetalers in de top-10 procent van de vermogensbezitters.²³

Figuur 7 toont hoe de ongelijkheid van de personele verdeling van de nettovermogens – dus de vermogens, na aftrek van schulden – zich sinds het uitbreken van de crisis heeft

¹⁵ Van der Zwan (2014).

¹⁶ In 2011 is het CBS overgestapt van een steekproef met integrale waarneming, gelukkig met een geslaagde vergelijking tussen beide – die bruikbaar is voor correctie van de ontwikkeling sinds 2008. De integrale waarneming voegt ruim 20 miljard euro vermogen toe, die bijna volledig toevalt aan de bovenste 10-procentgroep vermogensbezitters, die voor een groot deel overlapt met de laagste 10-procentgroep in de inkomensverdeling. De correctie houdt vooral verband met de waardering van aandelen uit aanmerkelijk belang, het bezit van roerende zaken en lagere schulden – steeds in handen van arbeidshuishoudens.

¹⁷ Inclusief technische voorzieningen levensverzekeringen (286 miljard euro).

¹⁸ Zie Caminada *et al.* (2014) voor een loffelijke poging. Deze auteurs laten echter de zeer aanzienlijke belastingclaim op toekomstige pensioenuitkeringen volledig buiten beschouwing.

¹⁹ Helaas is veel van wat Nederland bijzonder maakt, zoals kapitaalgedekte pensioenen, statistisch slecht gedocumenteerd als het gaat details om het niveau van individuen/huishoudens. Andere voorbeelden zijn het uitgebreide stelsel van cao-loonschalen, (heel) kleine deeltijdbanen en de wederuitvoer.

²⁰ Aangiften voor de inkomstenbelasting vormen de bron van de vermogensstatistiek.

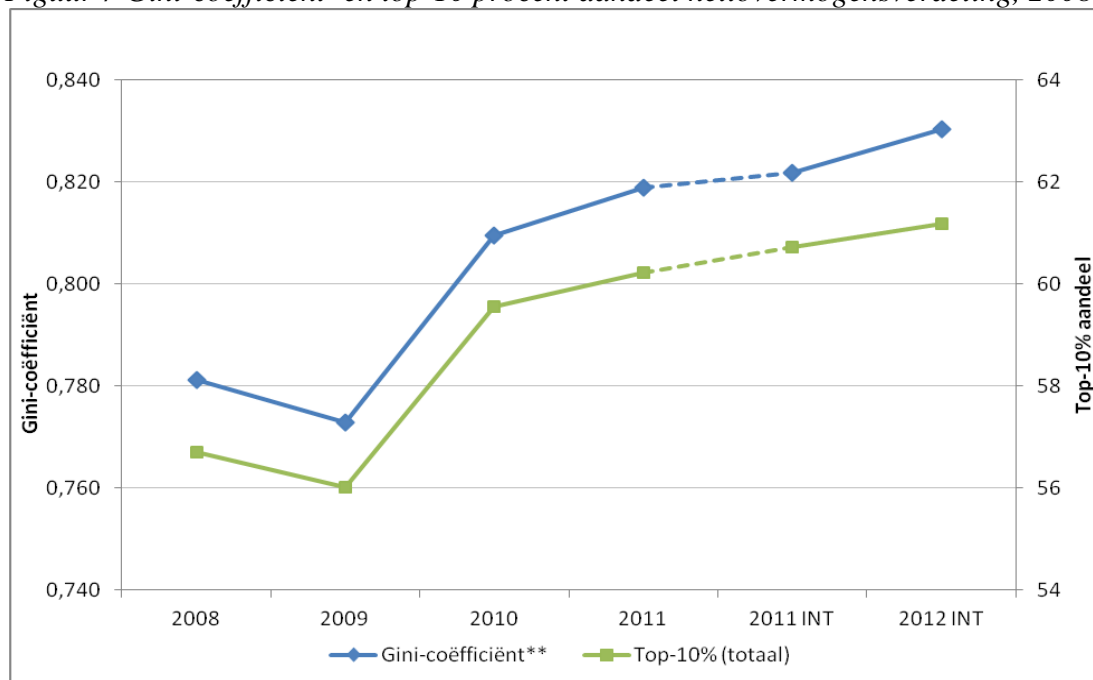
²¹ Hypotheekschulden blijken miljarden lager wegens ‘aflossingen’ in verplichte spaardepots. Bron: *Financieele Dagblad*, 11 juni 2014. Uiteraard beïnvloedt dit de beweging van huishoudens over de verdeling (zie figuur 8).

²² Een andere niet waargenomen dekking van hypotheekschuld betreft afgesloten levensverzekeringen.

²³ Van Bavel en Salverda (2014).

ontwikkeld. De Gini-coëfficiënt én het top-10 procent aandeel tonen een nagenoeg parallelle stijging met 7 à 8 procentpunt; ze komen ook overeen wat betreft de geringe daling in 2009. Het aandeel van de top-1 procent stijgt ook, zij het iets minder sterk, met ruim 1 procentpunt naar 23,4 procent. In de eerste vier crisisjaren is de vermogensongelijkheid dus per saldo toegenomen.²⁴ Het gemiddelde vermogen per huishouden daalt met 15 procent naar € 157.000, dat in de top-10 procent daalt met 8 procent naar € 963.000, en dat in de top-1 procent met 11 procent naar € 3,69 miljoen. Het aantal huishoudens is in deze periode met 240.000 of 3 procent toegenomen. In driekwart van de gevallen gaat het daarbij om een overdrachthuishouden.

Figuur 7 Gini-coëfficiënt^a en top-10 procent aandeel nettovermogensverdeling, 2008-2012

a. Geschat vanuit de percentiëlenverdeling; inclusief negatieve vermogenswaarden.
Bron: Berekend uit CBS, tabel Samenstelling vermogen naar percentiëlen

Het aandeel van de top-10-procentgroep in het totale nettovermogen bedroeg op 1 januari 2012 714 miljard euro, of 61 procent van het totaal. De concentratie aan de top verschilt per vermogenscomponent. In de nettowaarde van het eigenwoningbezit is het aandeel van de top-10-procentgroep bijna 50 procent, tegenover een aandeel van 69 procent in het overige vermogen: financiële waarden, inclusief commercieel (on)roerend goed. Het gaat om 88 procent van het aandelenbezit en daarbinnen om 98 procent van de aanmerkelijk-belangaandelen (ab).²⁵ Aan de top zijn vooral hypotheekschulden veel minder belangrijk dan gemiddeld, met een aandeel van slechts 12 procent.

Ook de ontwikkeling van de ongelijkheid sinds 2008 verschilt tussen deze componenten: voor het netto-eigenwoningbezit nam het topaandeel duidelijk toe, mede vanwege dalende hypotheekschulden. Voor de financiële waarden bleef het aandeel met lichte schommelingen bijna onveranderd. De verdeling tussen eigen huis en ander vermogen is nog veel schever binnen de top-1-procentgroep van de vermogensbezitters: 4 procent van de

²⁴ Zie ook Pouwels-Urlings en Van den Brakel (2014).

²⁵ Een aandeelhouder heeft een 'aanmerkelijk belang', wanneer hij 5 procent of meer van de aandelen van een naamloze of besloten vennootschap bezit.

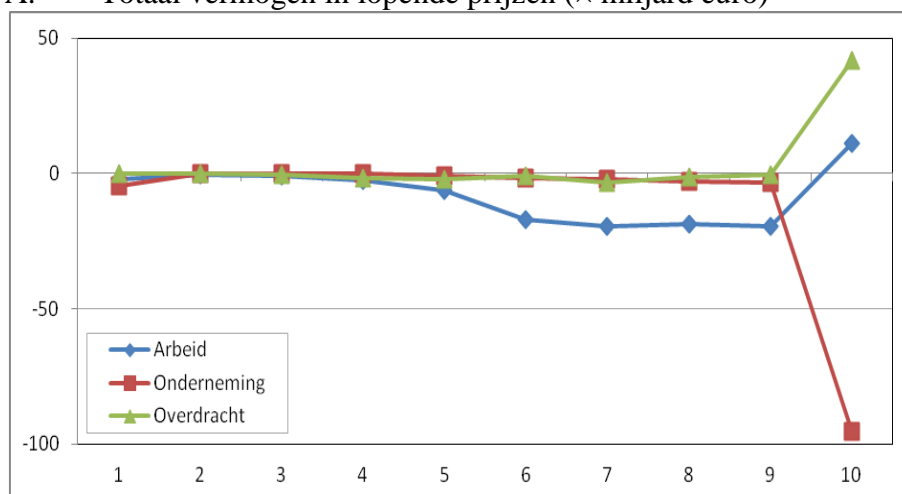
woningwaarde en 2 procent van de hypotheekschuld, maar 35 procent van alle financiële waarden, waaronder 83 procent van alle ab-aandelen.

Figuur 8 ontleedt de ontwikkeling in de vermogensverdeling op een vergelijkbare manier als is gedaan in figuur 6 voor inkomen uit arbeid en uit onderneming, met als derde inkomenscategorie nu inkomen uit overdrachten, wat in relatie tot vermogen in de praktijk neerkomt op pensioen.²⁶ De verandering in het totale vermogen is geconcentreerd in de bovenste helft van de verdeling en in de eerste 10-procentgroep. Het aantal huishoudens ondergaat een sterke verschuiving binnen de eerste 10-procentgroep. Huishoudens met overdrachtsinkomen (-199.000) maken hier plaats voor die met arbeidsinkomen (+173.000) of ondernemingsinkomen (+50.000). De relatief gelijkmatige verandering in de rest van de verdeling suggereert een cascade van op- en neerwaartse verschuivingen over bijna de hele linie. Interessant is dat in de tiende 10-procentgroep arbeidshuishoudens hun positie behouden. Daar stijgt ook hun gemiddelde vermogen, met € 50.000. Aan de top daalt echter het gemiddelde vermogen van ondernemingshuishoudens met niet minder dan € 325.000, of 20 procent; tegelijk zakt een aantal van deze huishoudens omlaag in de verdeling. Het zijn derhalve arbeids- en overdrachtshuishoudens die verantwoordelijk zijn voor de groei van het aandeel van de top-10-procentgroep (figuur 7). Achter de onveranderde totale vermogens van ondernemings- en overdrachtshuishoudens in de zesde tot en met negende 10-procentgroep schuilt een stijgend aantal huishoudens, gecombineerd met een gemiddelde vermogensdaling die even sterk is als voor arbeidshuishoudens, maar daarvan daalt ook het aantal. De vermogensverdeling van arbeidshuishoudens is duidelijk meer gepolariseerd geraakt tijdens de crisis.

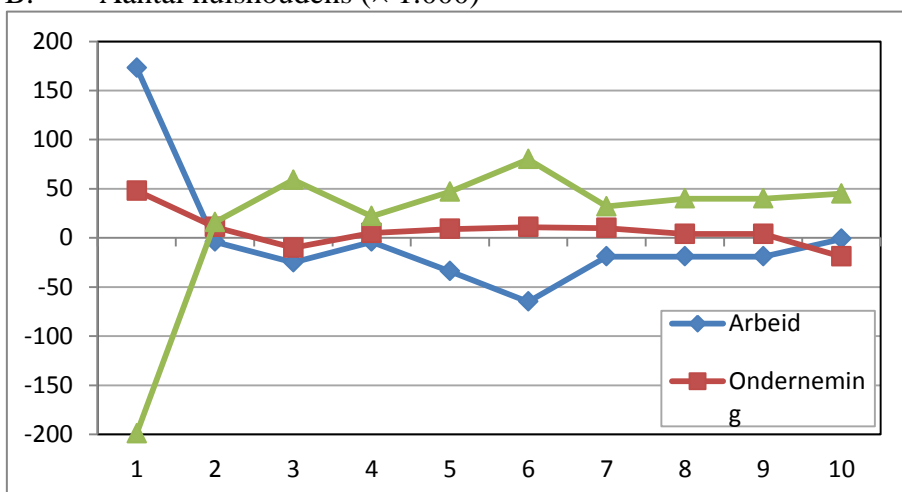
²⁶ Aanvullend pensioen is overigens voor een deel te beschouwen als in het verleden genoten uitgesteld loon, in plaats van een overdracht.

Figuur 8 Veranderingen in nettovermogen naar inkomensbron,^a 2008-2012

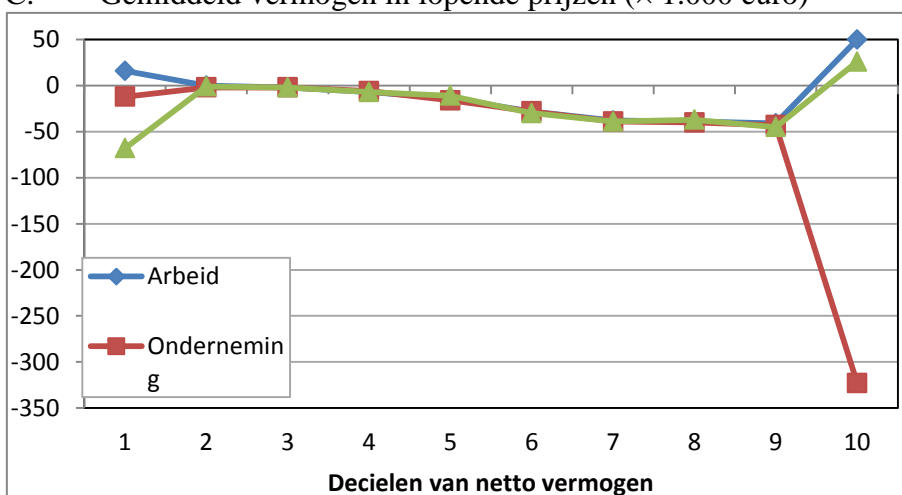
A. Totaal vermogen in lopende prijzen (\times miljard euro)^b

B. Aantal huishoudens (\times 1.000)

C. Gemiddeld vermogen in lopende prijzen (\times 1.000 euro)^b

a. Overdrachten is inclusief pensioen.

b. Voor inflatiecorrectie van financiële waarden en huizen ontbreken gegevens – het kenmerk van ‘bubbles’. De verhouding tussen vermogen en inkomen biedt tot op zekere hoogte een alternatief voor de onmogelijkheid vermogens te defleren.

Bron: Berekend uit CBS/Statline, Vermogensklassen

Piketty's (2014) voornaamste bevinding is dat macro-economisch de omvang van het vermogen groeit ten opzichte van het inkomen. Hij toont zich beducht dat dit de sociale effecten van de vermogensongelijkheid zal versterken. Salverda (2014a) vindt dezelfde uitkomst voor ons land.²⁷ Hij gebruikt hiervoor gegevens uit de nationale rekeningen, in lijn met Piketty's benadering. De Nederlandse verhouding vermogen-inkomen stijgt iets langzamer dan in sommige andere landen, maar wel naar een niveau dat in 2009 het niveau voor Frankrijk overtreft. Daarna daalt de verhouding hier tot iets onder het Franse niveau, maar zij ligt nog altijd duidelijk boven het niveau dat wordt gevonden voor het Verenigd Koninkrijk. Dit resultaat wordt bevestigd door microgegevens inzake de inkomensverdeling en de vermogensverdeling, die in dit artikel steeds worden gebruikt.²⁸ Salverda *et al.* (2013, figuur 2.21) onderscheiden naast de verdelingen van inkomen over inkomen respectievelijk vermogen over vermogen, als derde de verdeling van vermogen over (bestedbaar) inkomen. De ongelijkheid van de laatstbedoelde verdeling bevindt zich tussen de ongelijkheid van beide andere in: de top-10-procentgroep van de vermogensbezitters bezit 61 procent van al het vermogen, de top-10-procentgroep van de inkomensgenieters bezit 24 procent daarvan. De top-10-procentgroep van de vermogensbezitters beschikt over 29 procent van het inkomen.

Het voert te ver hier al te diep op deze resultaten in te gaan. Figuur 9 laat zien dat de verhouding tussen het gemiddeld nettovermogen en het gemiddeld besteedbaar inkomen enigszins is gedaald, van 5,4 in 2008 naar 4,7 in 2012. Dezelfde figuur toont ook de verhoudingen voor de afzonderlijke 10-procentgroepen. Zij liggen van 2008 op 2012 in de meeste gevallen dicht bij elkaar en vlak onder het gemiddelde. Alleen de bovenste en de onderste 10-procentgroep tonen een duidelijk afwijkend patroon, tot ver boven het gemiddelde. In de tiende 10-procentgroep treedt een daling op terwijl in de eerste 10-procentgroep de vermogens/inkomens-verhouding sterk stijgt, en drastisch verandert door de integrale waarneming van vermogens vanaf 2011. De stijging berust goeddeels op die van het vermogen; de inkomens²⁹ vertonen weinig beweging. Klaarblijkelijk belandden recent veel huishoudens met een relatief groot vermogen op de bodem van de inkomenspiramide, waarschijnlijk doordat hun inkomen terugvalt. Mogelijk betreft het vooral ondernemingshuishoudens vanwege een grotere daling van hun inkomens, aangezien verder weinig verandering optreedt in de huishoudsamenstelling van deze 10-procentgroep. Nader onderzoek is gewenst, mede om na te gaan in hoeverre deze situatie de invloed van fiscale kunstgrepen weerspiegelt.³⁰

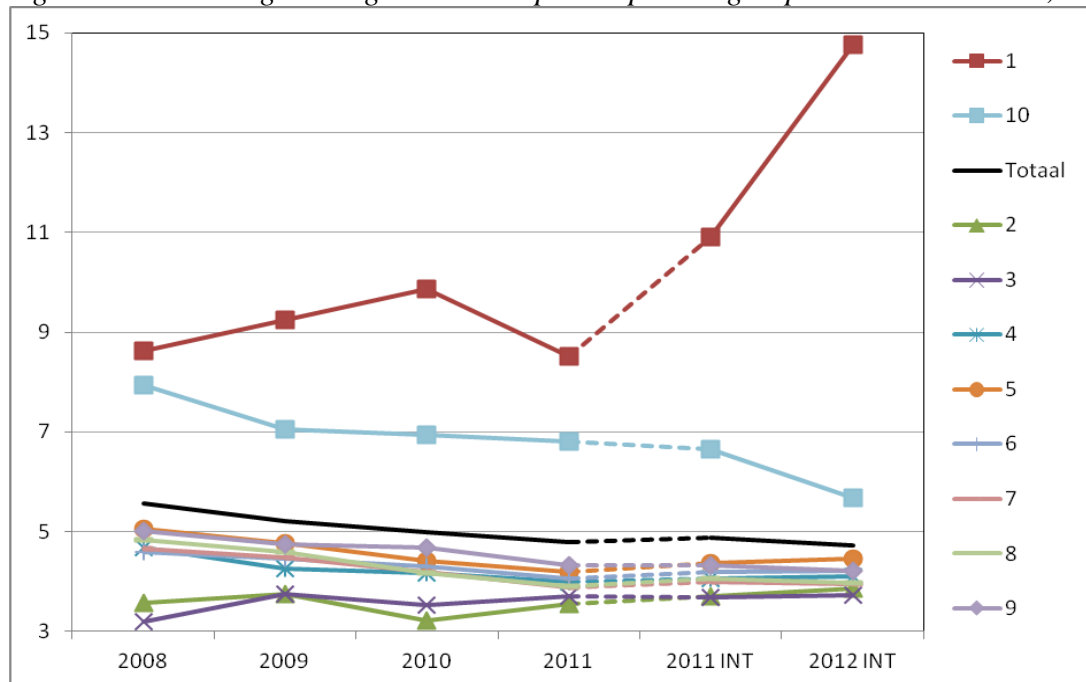
²⁷ Caminada *et al.* (2014) bereiken een tegenovergestelde conclusie.

²⁸ Deze gegevens zijn, zoals gezegd exclusief pensioenvermogen. De benadering met behulp van de nationale rekeningen omvat dat wel, met daarnaast ook vermogen van bedrijven en de overheid.

²⁹ Niet gedefleerd, dit in tegenstelling tot de aanpak in figuur 4.

³⁰ Merk in dit verband ook op dat in de eerste 10-procentgroep van de vermogensverdeling de directeur-groootaandeelhouders met een ab gemiddeld beschikken over een pakket ab-aandelen van € 200.000.

Figuur 9 Verhouding vermogen/inkomen per 10-procentgroep van netto-inkomen, 2008-2012

Bron: Berekend uit CBS/Statline, Gemiddeld vermogen

6 Discussie

De financiële crisis ging tot nu toe gepaard met een bescheiden daling van de werkgelegenheid: 3 procent gemeten in personen en 5 procent gemeten in gewerkte uren. Dit is het resultaat van een daling van voltijdbanen met 9 procent en de stijgende werkgelegenheid in deeltijdbanen (4 procent). Het beeld toont forse uitschieters. Vrouwen boven 50 jaar gingen 22 procent meer uren werken, jongeren uit minderheidsgroepen gingen bijna 30 procent minder uren werken. De ontwikkeling verschilt ook sterk tussen werknemers (-5 procent) en zelfstandigen (+11 procent). De gevolgen van deze reuring op de arbeidsmarkt voor de loon- en inkomensontwikkeling zijn niet precies te traceren.

Algemene maatstaven voor loonongelijkheid en inkomensongelijkheid lijken vrij stabiele uitkomsten te genereren voor de periode 2008-2012. Zulke algemene maatstaven leveren echter een oppervlakkig beeld op. Onder de oppervlakte gaat een wereld van belangrijke verschuivingen schuil. De individuele loonverdeling is op de lagere (uur)loonniveaus drastisch gekrompen, de loonverdeling van huishoudens is ongelijker geworden en veel huishoudens met arbeidsinkomen zijn drastisch verder omhooggeschoven in de algemene inkomensverdeling. De invloed hiervan is direct zichtbaar bij de mutatie van het inkomensaandeel van de top-10 procent, ook al is die invloed onvoldoende om het wegglijden van ondernemingshuishoudens in aantal en gemiddeld inkomen volledig te compenseren. De vermogensongelijkheid is volgens dezelfde algemene maatstaven wel toegenomen. Des te sterker zijn de verschuivingen die daarachter schuilen. De vermogensverdeling van huishoudens met inkomen uit arbeid is meer gepolariseerd geraakt. Zij dragen direct bij aan de groei van de vermogens top-10 procent.

Juist rondom het midden van de jaren tachtig, toen de economie zich begon te herstellen van de vorige diepe recessie, is de ongelijkheid in Nederland relatief sterk toegenomen. Doordat uitkeringen en het wettelijk minimumloon eenmalig met 3 procent zijn verlaagd en langdurig bevroren bleven, groeiden ook de lonen aan de onderkant niet of nauwelijks. Onderwijl, met de hernieuwde werkgelegenheidsgroei, spurten de andere lonen omhoog. Het gevolg was de meest drastische toename in de ongelijkheid van loon- en

inkomensverdeling sinds de Tweede Wereldoorlog. Ondanks de huidige crisis is aan de top de loongroei doorgegaan – meer op het niveau van huishoudens dan van individuele inkomensstrekkers. Dit voedt de verwachting dat de komende jaren de inkomensongelijkheid toeneemt, een herhaling van de ontwikkeling in de tweede helft van de jaren tachtig.

De ongelijkheid van de verdeling van de inkomens uit arbeid nam al toe, lang voor het uitbreken van de financiële en economische crisis. De belastingheffing lijkt verschillende mogelijkheden te bieden om hierin verandering te brengen. Uit onderzoek van onder andere Piketty, Saez en Stantcheva (2011) komt naar voren dat het toptarief van de inkomstenbelasting een instrument kan vormen om individuele topsalarissen in bedwang te houden.³¹ In Nederland verdient bovendien het dividendinkomen van houders van een aanmerkelijk belang aandacht. In het jaar 2007, vlak voor de crisis, schoot de inkomensongelijkheid omhoog, met een Gini-coëfficiënt van 0,290 tegenover 0,276 in 2006 (gestandaardiseerd inkomen). Ook de inkomensaandelen van de huishoudens aan de top liggen duidelijk hoger. Dat kan geheel worden toegeschreven aan de toename van ab-inkomen. Dit nam dat jaar (eenmalig) toe van 2 miljard euro tot 8,7 miljard euro. De dividendgroei viel nagenoeg geheel toe aan de top-10 procent. Meer huishoudens genoten dividend voor gemiddeld hogere bedragen. Blijkbaar wachtten betrokkenen op een goede gelegenheid, die zich in 2007 voordeed, door een speciale tijdelijke tegemoetkoming voor ab-dividenden. De wetgever heeft destijds de deur opengezet om een belastingvoordeel te behalen. Uit dit voorbeeld blijkt de grote tariefgevoeligheid van in elk geval deze groep belastingplichtigen.

Tabel 2 Verdiensten en effectieve belasting onder topinkomens,^a 2012

Gemiddelde verdiensten (x 1.000 euro)					Effectief belastingtarief (% van het bruto-inkomen)				
Totaal	Top-10 procent				Totaal	Top-10 procent			
Totaal	Allen	Eenverdiener	Hoofdverdiener	Partners	Totaal	Allen	Eenverdiener	Hoofdverdiener	Partners
44,8	138,4	130,7	97,3	46,3	10%	19%	27%	22%	12%

a. Fiscale eenheden conform de topinkomensliteratuur.

Bron: Berekend uit CBS, Speciale tabel Inkomensbestanddelen bij diverse bevolkingsgroepen naar hoogte van bruto-inkomen van fiscale eenheden

Daarnaast speelt de combinatie van looninkomens binnen huishoudens een steeds belangrijker rol bij de interpretatie van de inkomensstatistiek. Door de markante groei van het aantal tweeverdieners worden relatief lage uur- en jaarlonen aangetroffen in huishoudens met hoge inkomens, en bouwen veel van die huishoudens hogere vermogens op. Dat heeft diverse gevolgen. Enerzijds beperkt het de belastingopbrengst van hoge inkomens, ten opzichte van een populatie met alleenverdieners. Tabel 2 geeft daar een voorbeeld van. Anderzijds maakt het inkomensherverdeling via op het individu gerichte belastingmaatregelen tot een minder scherp instrument. Een inkomensafhankelijke arbeidskorting, die is gericht op verdiensten rondom het minimumloon,³² kan in de praktijk mede ten goede komen aan huishoudens met hoge inkomens en mogelijk zelfs een averechts effect sorteren op de inkomensongelijkheid.

Deze situatie beïnvloedt bovendien de concurrentie om laagbetaalde banen die weinig scholing vragen. Tweede verdieners in een huishouden leveren hier vanuit een meer comfortabele achtergrond een sterk op deeltijd gericht arbeidsaanbod, dat bovendien vaak beter geschoold is, als onderdeel van een scenario dat erop gericht is werk en huishouden te

³¹ Zie ook: De Beer (2014).

³² Een groot deel van de vrouwen verdient op jaarbasis net wat minder dan het volwassen minimumloon, ook al kan hun uurloon aanzienlijk hoger zijn.

combineren. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de banen op een laag beroepsniveau in ons land voor 80 procent deeltijdbanen zijn en dat vier van de vijf die ze vervullen, beschikken over een hoger opleidingsniveau.³³ Laaggeschoold arbeidsaanbod, dat met deeltijdwerk onvoldoende in zijn of haar levensonderhoud kan voorzien, staat zo op achterstand.

De maatschappij met in voltijd werkende kostwinners ligt inmiddels ver achter ons en de ongelijke verdeling van de arbeidsinspanning over huishoudens vormt het ‘nieuwe normaal’. Deze trend kan worden beantwoord door een nieuw sociaal contract over de vormgeving van de belastingheffing te sluiten. De meest vergaande variant zou zijn terug te keren naar de heffing van progressieve inkomstenbelasting op basis van het huishoudensinkomen.³⁴ Politiek en maatschappelijk is dat uitgesloten, ook al omdat deze stelselwijziging hoogstwaarschijnlijk zou leiden tot een verminderde arbeidsparticipatie van vrouwen. Het passender alternatief zou zijn gerichte fiscale compensatie te bieden aan huishoudens die in de concurrentie met twee- en meerverdienershuishoudens om banen en werkuren aan het kortste eind trekken. Dat zou ook een passend antwoord zijn op de gevolgen van de crisis, die zich nog lang zullen laten voelen.

Wiemer Salverda

* Bijzonder hoogleraar Arbeidsmarkt en Ongelijkheid aan de Universiteit van Amsterdam (AIAS en AMCIS).

LITERATUUR

- Bavel, B. van, en W. Salverda (2014), Vermogensongelijkheid in Nederland, *Economisch Statistische Berichten*, 99(4688), 392-395
- Beer, P. de (2014), Groeiende beloningsverschillen in Nederland, in M. Kremer, M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland?*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 59-77
- Bhageloe-Datadin, R. (2013), De huidige crisis vergeleken met die in de jaren tachtig, in: *De Nederlandse Economie in 2012*, Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek, 227-248
- Caminada, K., K.P. Goudswaard, en M. Knoef (2014), Vermogen in Nederland gelijker verdeeld sinds eind negentiende eeuw, www.mejudice.nl, 27 juni
- Maestri, V., F. Bogliacino, en W. Salverda (2014), Wealth Inequality and the Accumulation of Debt, in W. Salverda, B. Nolan, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I.G. Tóth, en H. van de Werfhorst (red.), *Changing Inequalities in Rich Countries. Analytical and Comparative Perspectives*, Oxford: Oxford University Press, hoofdstuk 4
- Piketty, Thomas (2014), *Capital in the Twenty-first Century*, Cambridge, M.A.: The Belknap Press of Harvard University Press
- Piketty, T., E. Saez, en S. Stantcheva (2011), *Optimal taxation of labor incomes. A tale of three elasticities*, NBER Working Paper 17616, Cambridge, MA: National Bureau of Economic Research
- Pouwels-Urlings, N., en M. van den Brakel (2014), Vermogensongelijkheid tijdens de crisis, *Economisch Statistische Berichten*, 99(4688), 396-398

³³ Salverda (2015).

³⁴ Dit stelsel gold in Nederland tot 1973. Met ingang van dat jaar is de eerste stap gezet op weg naar steeds vergaande individualisering van de inkomstenbelasting.

- Salverda, W. (2013a), Extending the top-income shares for the Netherlands from 1999 to 2012. An explanatory note. World Top Income Database, <http://topincomes.gmond.parisschoolofeconomics.eu/#Country:Netherlands>
- Salverda (2013b), Inkomen, herverdeling en huishoudvorming, 1977–2011: 35 jaar ongelijkheidsgroei in Nederland, *TPedigitaal*, 7(1), 66-94
- Salverda, W. (2014a), De cijfers: ongelijkheid ook in Nederland, *Socialisme en Democratie* 71(3), 49-60; webeditie, 21-32
http://www.wbs.nl/system/files/piketty_socialisme_en_democratie_webeditie_18_mei_2014_0.pdf
- Salverda, W. (2014b), De tektoniek van de inkomensongelijkheid in Nederland, in M. Kremer, M. Bovens, E. Schrijvers en R. Went (red.), *Hoe ongelijk is Nederland?*, Den Haag: Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid, 39-58
- Salverda, W. (2015, te verschijnen), Merit en werk in 1960–2010. Effecten van de Nederlandse onderwijs- en deeltijdtsunami's, in H. van de Werfhorst (red.), *Een kloof van alle tijden. Verschillen tussen lager en hoger opgeleiden in werk, cultuur en politiek*, Amsterdam: Amsterdam University Press, hoofdstuk 4
- Salverda, W., en D. Chechi (2014, te verschijnen), Labour-Market Institutions and the Dispersion of Wage Earnings, in A.B. Atkinson en F. Bourguignon (red.), *Handbook of Income Distribution*, Volume 2A, Amsterdam: Elsevier, hoofdstuk 18
- Salverda, W., en C. Haas (2014), Employment and Income Inequality, in: W. Salverda, B. Nolan, D. Checchi, I. Marx, A. McKnight, I.G. Tóth en H. van de Werfhorst (red.), *Changing Inequalities in Rich Countries. Analytical and Comparative Perspectives*, Oxford: Oxford University Press, hoofdstuk 3
- Salverda, W., C. Haas, M. de Graaf-Zijl, B. Lancee, N. Notten, en T. Ooms (2013), *Growing Inequalities and Their Impacts in The Netherlands*, Country report for the Netherlands, GINI Project, www.gini-research.org/CR-Netherlands
- Pen, J., en J. Tinbergen (1976), Hoeveel bedraagt de inkomensegalisatie sinds 1938?, *Economisch Statistische Berichten*, 61(3070), 880–884
- Van der Zwan, N. (2014), Making sense of financialization, *Socio-Economic Review*, 12(1), 99-129